

Роман Ткаченко
доктор філологічних наук
Коледж інформаційних технологій та землевпорядкування
Національного авіаційного університету
м. Київ

САМОПІЗНАННЯ ЧИ САМОЗНИЩЕННЯ?
РОЗДУМИ З ПРИВОДУ ПОВІСТІ І. БАЙДАКА
«ЧОЛОВІК З МОЇМ ІМЕНЕМ» (2019)

Кожна наступна книга молодого прозаїка Івана Байдака вирізняється формальною своєрідністю, навіть деякою штучністю і сконструйованістю, що видає в авторові філолога за освітою. Філологи знають, що художній текст є особливого роду конструкцією, яка нагадує стрічку Мебіуса. Адже зміст і форма наразі постійно і продуктивно взаємодіють, так що зміст стає формальним, а форма набуває змісту. Тобто за рахунок узмістовлення форми відбувається прирощення змісту, з'являється підтекст, що у свою чергу взаємодіє з формалізованим змістом. Так триває за посередництвом читачів у згоді й незгоді з авторським задумом оновлення художнього твору.

Головний герой повісті «Чоловік з моїм іменем» Родвелл Вільямс – інтроверт і шизоїд. Текст у книжці оформлено відповідно до уявлень про стан розщепленої свідомості: кожен розділ, навіть невеличкий, починається з нової сторінки, натомість абзаци то зливаються, то відокремлені пробілами, як-от, буває, друкують хокку: трирядковий віршик самотньо і велично проступає на білосніжній площині окремої сторінки. Така форма справляє враження вишуканості, щоденникової інтимності, невимушеності, легкої дезорганізованості у річищі нелінійного наративу. Цій же меті слугує майже цілковита відсутність діалогів і низка різнопланових фрагментів, що містять жанрові ознаки love story, виробничого роману чи літературознавчого трактату. Крім того, автор вдається до перемикання точки зору на події, яка то ототожнюється з самим героєм-оповідачем, то розполовинюється на оповідача і героя, який

бачить себе ніби збоку, як сторонню особу. Подібне враження викликає відеоряд у фільмі російського кінорежисера І. Диховичного «Чорний монах» (екранізація найзагадковішої новели А. Чехова), де погляд головного персонажа то зливається з поглядом кінокамери, то зненацька розподібноється, навіюючи глядачеві переживання легкого ірраціонального сум'яття як симптому шизофренії, що невблаганно насувається. Щоправда, малоемоційність і конспективність викладу повісті не дають змоги відчутти повнокровний плін життя, посилюючи оту вищезгадану штучність форми. Утім, «нульовий градус письма» можна виправдати акцентуваною психікою образу оповідача.

Одне слово, І. Байдакові вдалося досить переконливо, з нашого погляду, відтворити внутрішній стан і рефлексії людини, яка на різних етапах свого життя, іноді навіть в межах одного тижня, сповідує різні моделі поведінки, дотримується різних цінностей. Описане в повісті резонує зі світовідчужанням нашого сучасника. Відомий футбольний тренер В. Лобановський ще у 90-х рр. говорив про те, що футболіст, незважаючи на амплуа, мусить виконувати на полі ту роль, якої вимагають від нього місце і час. Сучасні популярні посібники з психології радять не прив'язуватись до так званого «покликання» чи «сродної праці» і переконують, що для людської психіки доступні будь-які трансформації. «Не моєї» діяльності не існує. Проблема, мовляв, тільки в небажаннях людей постійно вчитися і змінюватися.

Однак чи аж таким вже новим є цей постмодерний погляд на людину? Про мінливість і незмінність буття сперечались до нашої ери Геракліт Ефеський і Парменід Елейський. Послідовники Геракліта казали, буцімто, і окремому чоловікові не можна давати будь-яких оцінок, бо в наступну мить той може виявитись нетотожним собі. Обидва мислителі визнавали зовнішню нестабільність світу. Інше питання, наскільки вона істотна й глибока. Що нового з'явилося за останні століття, так це потужний чинник техніки. Вона змушує нас змінюватись швидше. Кожне наступне покоління смартфонів цілковито знецінює попереднє. Однак очевидно, що цього не скажеш про мистецькі шедеври минулого. Техніка не знає навіть відносної автономії змісту і форми, завдяки якій вони можуть вступати у взаємодію. Її зміст – утилітарні функції, зумовлені вимогами моменту. Опонентом техніки виступає

мистецтво. Адже мистецький твір, завдяки здатності до самооновлення, зберігає сталість художньої якості за різноманітності художніх шкіл і смаків.

Автор повісті, зрозуміло, утримується від остаточних оцінок і тенденційності. З одного боку, внутрішня шарпанина приводить Родвелла до психіатричної клініки, з другого – ця проблематика на останній сторінці твору поєднується з пафосом свободи. Персонаж то прагне вирвати пам'ять з корінням, то старанно призбирує подробиці власного минулого. Читачеві лишається гадати про що йдеться: про психологію постсучасної людини чи лише про відому психоаналітикам кризу ідентичності, властиву особам літнього і похилого віку.

Безумовно, найважливішою проблемою повісті «Чоловік з моїм іменем» є проблема самопізнання. І все, що міг би відповісти Родвелл Вільямс на питання «хто я?», це вказати на формозміст власної пам'яті. Індивідуальний образ минулого – це найбільш стабільна частина його «я» за всієї різноманітності останнього. В актуальному теперішньому і майбутньому часі національної чи екзистенційної ідентичності цього персонажа нібито не існує. А отже, наші «я» – це завше конструкція, що складається з фрагментів минулого. Діапазон і варіативність цих конструкцій обмежено лише інтенсивністю переживання і набором фрагментів індивідуального життєвого шляху. Самопізнання зводиться до можливостей конструювання, що їх надає обсяг вибіркової пам'яті. В перспективі воно, здається, не веде до якогось кінцевого пункту, фундаменту особистості, як у Сквороди – до Бога. Відтак таємниця вічнолюдського зосереджена у химерних конфігураціях індивідуальної пам'яті. Її форма і оновлює, і зберігає зміст нашого життя. Схоже, пам'ять і є справжнім головним персонажем нової книги І. Байдака. Те, що по-старомодному називають душею, – це образ власного «я», форма, котра є нічим іншим, як спогадами.

Людина залишається людиною, незважаючи на мінливість уявлень про себе, якщо за аналогією з мистецьким твором оновлюється (і/ї) у горнилі нових ідей, а не знецінюється, як у технічних винаходах (або/або), у результаті розвитку лише професійних і прагматичних компетенцій.

Безумовно, благотворний у багатьох відношеннях вплив новітніх технологій на життя сучасної людини непомітно, але неухильно

«деконструює» її психіку аж до тої міри, що, звикнувши до набору тексту на клавіатурі, така людина не розпізнає власного почерку і втрачає здатність бачити за словами образ. Натомість мистецтво бачиться хоч і малоефективним у короткостроковій перспективі, проте випробуваним у часі феноменом, що сприяє автокомунікації чи, інакше кажучи, відновленню внутрішньої цілісності людини, бодай у сенсі нескінченного становлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байдак І. Чоловік з моїм іменем: повість. - Харків: Vivat, 2019. - 144 с.